

Način odlaganja spisov pri upravnih in avtonomnih organih na deželni in lokalni ravni v drugi polovici devetnajstega stoletja

SASA SERŠE

Za obravnavano obdobje druge polovice 19. stoletja so značilne številne spremembe na upravnem področju. Z reorganizacijo državne uprave, s februarjskim patentom - 26. februarja 1861¹ - je dobila habsburška monarhija tisto upravno strukturo, ki se je ohranila tja do razpada monarhije. Značilno za to obdobje je, da se je poleg državnega aparata, ki je upravljal dežele v imenu dunajske vlade in ministrstev, razvila še tako imenovana deželna avtonomija. Vzporednost centralno vodenih, državnih organov na eni in avtonomnih na drugi strani, se označuje kot dvotirni sistem. To je čas, ko so začeli na Dunaju delovati novo ustanovljena ministrstva² in parlament, na deželni ravni namestništva oziroma deželne vlade³ in na lokalni okraji. Deželne avtonomne organe so predstavljali deželni zbori in odbori,⁴ ki so prevzeli po letu 1861 delo deželnih stanov na deželni ravni, lokalne avtonomne organe na lokalni pa so predstavljale občine.⁵

Državna linija je obsegala državni zbor (parlament), ki je bil dvodomni; imel je senat in poslansko zbornico. Državni upravi je načeloval ministrski svet pod ministrskim predsednikom, njemu pa je bil na stopnji dežele podrejen deželni predsednik ali (Gradec, Trst) cesarski namestnik, ki je načeloval deželni vladi oziroma namestništvu. Na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem so organi državne uprave obstajali za vsako deželo posebej. Na Primorskem je bilo skupno namestništvo v Trstu za ozemlje treh avtonomnih enot: Goriške, Istre in samostojnega mesta Trsta. Na lokalni ravni so ponekod kot državni upravni organi še nekaj časa delovale kresije, sicer pa so kot najnižja stopnja državne uprave za območje upravnih (političnih) okrajev začela delovati okrajna glavarstva.

V avtonomni liniji je bila najvišja stopnja dežela (Trst samostojno mesto - tržaški mestni svet je imel funkcijo deželnega zbora). Organi deželne samouprave so bili deželni zbori, njihovi izvršilni organi pa deželni odbori.⁶ Kot nižja stopnja samouprave so se lahko organizirali tudi okraji,⁷ vendar je bilo to izvedeno le na Štajer-

¹ Že z oktobrsko diplomom (1860) so bili le na splošno predvideni parlament in deželni zbori.

² Ema Unek, Gradivo za zgodovino Slovencev v Splošnem upravnem arhivu na Dunaju, Arhivi III/1-2, Ljubljana 1980, str. 13.

"Centralna uprava, ki je bila v Avstriji sprva organizirana kolegijsko, je leta 1848 doživela velike spremembe. Ustanovili so nove centralne upravne organe - ministrstva - ministrstvo za zunanje zadeve in zadeve cesarske hiše, ministrstvo za notranje zadeve, pravosodno ministrstvo, trgovinsko ministrstvo, finančno ministrstvo, vojno ministrstvo, ministrstvo za uk in bogokastje in ministrstvo za poljedelstvo in rudarstvo. Ta organizacijska struktura je doživela pri propadu avstro-ogrške monarhije v letu 1918 še spremembe. Večina teh fondov hrani Janes Splošni upravni arhiv, delno tudi drugi arhivi: vojni, finančni, hišni, dvorni in državni." Tudi ministrstva so pri odlaganju spisov uporabljala registrativne načrte - več o tem v članku Ema Unek v Arhivih III/1-2, 1980.

³ Peter Ribnikar, Arhivsko gradivo Namestništva in Deželne vlade v Ljubljani, Arhivi II/1-2, Ljubljana 1979, str. 32-36.

⁴ Jelka Melik, Kranjske deželne finance, Kronika 21/1973, str. 160-165; Deželno glavarstvo in deželni odhormiki na Kranjskem 1861-1918, Zgodovinski časopis 28/1974, str. 85-93; Skladi kranjskega deželnega premoženja, Kronika 24/1976, str. 165-171.

Sasa Serše, Deželni zbor in odhor za Kranjsko, Arhivi XI/1-2, Ljubljana 1988, str. 67-70; gradivo kranjskega deželnega odhora in letu 1918, Arhivi XIII/1-2, Ljubljana 1990, str. 95-100; Deželni zbor in odbor za Kranjsko, Arhivi XVI/1-2, Ljubljana 1993, str. 124-127.

⁵ Ljilja Bezljaj, Upravna ureditev Primorske s posebnim ozirnim na občine v letih 1814-1940, Arhivi II/1-2, Ljubljana 1979, str. 37-41;

Vanja Bezek, Strokovna ohlclava arhivskega gradiva (razvoj sistemov urejanja dokumentarnega gradiva, urejanje in popisovanje arhivskega gradiva v arhivih) - italijanski sistemi 1920-1945, Arhivi XVI/1-2, Ljubljana 1993, str. 59-73;

Lilijana Vidrih-Lavrenčič, Problematika strokovne ohlclave arhivskega gradiva občin v obdobju Avstro-Ogrske 1850-1819, Arhivi XII/1-2, Ljubljana 1989, str. 52-54;

Jože Žontar, Načrt preuredbe občin na Kranjskem v letih 1868 do 1888, v: Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 553-571.

Kot nižja stopnja samouprave so se lahko organizirali tudi okraji, vendar je bilo to izvedeno le na Štajerskem, kjer so imeli okrajne zastope. Najnižja stopnja avtonomnih organov so hile pivski občine, ki jih je volil občinski zastop, sestavljen iz občinskega odhora in iz občinskega preilstojništva kot izvršilnega organa.

⁶ V letu 1861 je Avstrija stupila v ustavno obdobje in dohila tisto upravno strukturo, ki se je z nekaterimi spremembami v letu 1867 ohlclala vse do propada monarhije v letu 1918. Poleg državnih organov so na ravni dežele delovali še avtonomni organi, in sicer so bili nosilci deželne avtonomije deželni zbori. Na njih je stonela deželna zakonodaja, vendar so bili od deželnih zborov preilagani zakoni vezani na cesarjevi priviletiev. Organizacijo in delo deželnega zbora in odhura za Kranjsko sta določala Deželni red za vojvodino Kranjsko (RGB 1861/20, RGB 1873/40, in 41, LGB 1908/4) in Deželnozbornski volilni red za vojvodino Kranjsko (LGB 1898/10, LGB 1908/15).

⁷ Kot je bilo za upravne organe na državni in deželni ravni je

skem. Sicer pa so najnižjo lokalno upravno enoto predstavljale občine.⁸

Sistem poslovanja s spisi pri upravnih oblasteh - odlaganje spisov

Spremembam na upravnem področju so sledile tudi spremembe na področju poslovanja s spisi. Namen prispevka je spregovoriti o razvoju sistemov poslovanja, pravzaprav o načinu odlaganja spisov pri upravnih in avtonomnih organih na deželni in lokalni ravni v obdobju druge polovice devetnajstega stoletja, saj nam pri urejanju arhivskega gradiva pomaga prav predhodno dobro poznavanje strukture ustanov, zakonskih aktov in ne nazadnje tudi prvotna ureditev oziro-

tuti za upravne organe na lokalni ravni veljalo, da se je na podlagi cesarskega sklepa z dne 26. junija 1849 (RGB 1849/295) in ukaza ministrstva za notranje zadeve z dne 23. avgusta 1849 (RGB 1849/375) izvedla sprememba politične ureditve avstrijskih dežel. Novo ureditev je na Kranjskem izvedla Politična organizacijska komisija 23. decembra 1849 (LGB 1849/26). Na podlagi te uredbe so nova politična oblastva začela delovati s 1. januarjem 1850, in sicer namestništva, okrajni, okrajne sodnije in okrajni davčni uradi. Uprava in sodstvo sta bili na lokalni ravni za kratek čas ločeni. Obe komisiji, tako politična kot komisija za uvedbo okrajnih sodišč, sta delovali naprej in rezultat njenega nadaljnjega dela sta bila zakon 31. decembra 1851 in ministrska uredba 19. januarja 1853 (RGB 1853/10), ki sta urejavala upravo na lokalni ravni. Tako so namesto okrajnih glavarstev in okrajnih sodišč začeli delovati mešani okrajni uradi in komisiji sta prenehali delovati. Delo je začela nova komisija za personalne zadeve mešanih okrajev, in sicer je začela urejevati personalne zadeve uradnikov mešanih okrajnih uradov na podlagi cesarskega patenta 31. decembra 1851. Ta komisija je bila sestavljena iz svetnikov namestništva in članov Višjega deželnega sodišča. Mešani okrajni uradi, ki so začeli poslovati 30. oktobra 1853, so obe veji oblasti znova združili, upravljena je bila hkrati med upravo in sodstvom. Mešani okrajni uradi in komisija so delovali vse do leta 1868 (RGB 1868/59), ko so bila obnovljena okrajna glavarstva in ko se je dokončno uveljavilo načelo delitve uprave od sodstva.

⁸ Organi, ki so delovali od leta 1850 dalje na lokalni ravni so bili okrajni in občine. Zanje je značilno, da so kljub političnim spremembam delovali tudi po letu 1918. Podlago za nastanek občin je dal provizorični zakon o občinah z dne 17. marca 1849 (RGB 1848/170). V tem zakonu se postavlja načelo, da krajevna občina po pravilu nastane iz samostojne katastrske ali davčne občine, s tem načelom določa občina sklenjeno natančno razmejeno ozemlje. Labko se je več katastrskih občin združilo v eno - to je veljalo zlasti za manjše. Provizorično stanje glede občin je nastopilo leta 1851 (31. marec 1851) in je trajalo desetletje. Po padcu absolutizma ga je zamenjal zakon z dne 5. marca 1862 (RGB 1862/IX) z njimi so bile določene načelne določbe glede organizacije in delovanja občin. Na podlagi tega zakona pa so izšli deželni občinski rehi, ki so podrobno določali teritorialno tvorbo občin, občinski zastopstvo, njihove pristojnosti in drugo. Ti so izšli: za Kranjsko 17. februarja 1866 (LGB 1866/II), za Štajersko 18. maja 1864, za Koroško 15. marca 1864 (Prekmurje določil zakon o občinah leta 1866). Nadzorstvo nad občinami v avtonomnih zadevah je opravljal deželni odbor, v državnih upravnih zadevah pa državna uprava.

ma odlaganje spisov, ki jih je ustvarjalce uporabljali pri svojem poslovanju. Strokovna obdelava arhivskega gradiva je hrez dvoma ena temeljnih dejavnosti strokovnih delavcev v arhivih, dohri popisi in inventarji,⁹ ki so končni rezultat te obdelave, pa lahko temeljijo le na dobrem poznavanju tedaj veljavnih registraturnih načrtov.

Za obravnavano obdobje je značilno prav odlaganje spisov po registraturnem načrtu. Ti so predstavljali poseben klasifikacijski sistem, po katerem so bili spisi arhivirani po vsebinskih kriterijih. Klasifikacijski načrt oziroma registraturni načrt je obsegal različno število glavnih vsebinskih skupin,¹⁰ imenovanih registraturni fascikli. V okviru posameznega registraturnega fascikla pa so spise razvrščali še v podskupine, ki so predstavljale oziroma vsebovale zadeve enake vsebine.¹¹ Torej so spise odlagali in arhivirali že v registraturi po predpisanem načrtu, po vsebinskih kriterijih, vsebinske sklope so vodili v okviru enega leta, znotraj zadeve v okviru leta pa so spise odlagali po delovodniških številkah. Tak način je bil pri nekaterih upravnih in avtonomnih organih ustaljen že prej, a se je dokončno izoblikoval in uveljavil prav v obdobju po letu 1850. Takrat je šel razvoj registraturnih načrtov v smeri pocnotenja, vendar so se registraturni načrti kljub vsemu med seboj razlikovali.¹²

V navodilih z dne 7. aprila 1850, ki so jih državni upravni organi namenili nižjim upravnim oblastem, je bilo vsem namestništvom naročeno, naj bo pisarniško poslovanje kolikor mogoče preprosto. Namestništvo na Kranjskem je že 27. decembra 1850 sporočilo vsem okrajnim glavarstvom, da želi doseči bistveno olajšanje poslovanja s tem, da pri namestništvu in okrajnih glavarstvih vpelje enoten registraturni načrt in enake ohrazce za poslovanje. In prav kmalu je Namestništvo v Ljubljani predpisalo zase in za okrajna glavarstva enoten registraturni načrt, tako imenovani Registraturni plan za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem, tiskan

⁹ Glede urejanja upravnih in avtonomnih organov na ravni dežele pa žal moramo ugotoviti kot smu že tlikokrat, da so razen Kranjske imele vse druge dežele, ki sodijo danes v Slovenijo, svoj sedež (deželno in avtonomno upravo) zunaj ozemlja današnje Slovenije, zato na urejanje gradiva v arhivih v zamejstvu ne moremo vplivati. Arhivsko gradivo kranjskih upravnih in avtonomnih deželnih organov - Deželna vlada v Ljubljani ter Deželni zbor in odbor za Kranjsko - sta že urejena in popisana ter opremljena s historijati, za deželno vlado pa je bila izdelana slovenska kartoteka pred letom 1970.

¹⁰ Deželna vlada, zbor in odbor, predsedstvo, različne komisije (za zemljiško odvezo, odkup in uravnavno zemljiških bremen), sveti (škofski sveti).

¹¹ Te podskupine zaradi preobsebnosti v prispevku ne bodo obravnavane.

¹² Inže Zontar, Razvoj sistemov poslovanja s spisi pri upravnih oblasteh in reforme pisarniškega poslovanja leta 1956, Arhivi XVI/1-2, Ljubljana 1993, str. 36.

leta 1851 v Ljubljani.¹³ Po tem načrtu se je ravnalo namestništvo, pozneje tudi deželna vlada.¹⁴

Omenjeni registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem je predvidel delitev na 38 registraturnih fasciklov, ki so obsegali manjše ali večje število oddelkov. Te pa so lahko uradi po potrebi sami delili na pododdelke, oddelki in pododdelki pa so bili označeni z rimskimi številkami, in sicer:

- 1 - cesar, cesarska hiša, cesarska oblast, državna ustava
- 2 - vlada
- 3 - državni zbor
- 4 - deželno zastopstvo
- 5 - prejšnje deželno zastopstvo, stanovi
- 6 - okrajne zadeve
- 7 - občinske zadeve
- 8 - državljanstvo, državljanji
- 9 - meščanska bramba
- 10 - odpravljeno podložništvo
- 11 - državne, deželne, okrajne, občinske meje, deželna razdelitev
- 12 - statistični podatki in beležke
- 13 - policijske zadeve
- 14 - žandarmerija
- 15 - tisk
- 16 - pravica združevanja
- 17 - sanitarne zadeve
- 18 - humanitarni zavodi
- 19 - posvetne ustanove
- 20 - vojaške zadeve
- 21 - trgovina, obrt, tovarne, letni sejmi
- 22 - gradbene zadeve, ceste, okrajne in druge ceste, železnica, vodne naprave, plovba s parniki
- 23 - poštna zadeve
- 24 - privilegiji
- 25 - deželna kultura (kmetijstvo)
- 26 - izsuševanje barja
- 27 - gozdne zadeve
- 28 - rudarstvo
- 29 - katoliška vera
- 30 - nekatoliške verske zadeve
- 31 - študij in šolstvo
- 32 - sodstvo
- 33 - kriminal, preiskovalni zapor in kaznilnica, hudi policijski prestopki
- 34 - finančne zadeve
- 35 - domene
- 36 - pristojbine
- 37 - davčne zadeve
- 38 - kataster¹⁵

Po tem načrtu se je ravnalo namestništvo, pozneje deželna vlada in tudi okrajna glavarstva. Po določenem obdobju poslovanja je bil načrt deloma spremenjen oziroma dopoljen. Nekatere izkušnje so pripomogle k oblikovanju vsebinskih sklopov, pa tudi pisarniško poslovanje samo je postalo obsežnejše. Zato je deželna vlada načrt priredila svojemu poslovanju: nekatere vsebinske skupine je dopolnila, kot na primer registraturni fascikel 13 - policijske zadeve, ali pa jih je spremenila, kot na primer registraturni fascikel 21 - trgovina, obrt, tovarne.¹⁶

Okrajna glavarstva so sicer načrt povzela, a le za kratek čas, saj se je njihovo poslovanje zaradi združitve uprave in sodstva na okrajni ravni v letu 1854 spremenilo. Takrat so namesto okrajnih glavarstev začeli delovati mešani okrajni uradi¹⁷ in ti odlagali spise po novih vsebinskih kriterijih. Oblikovali so dvanajst skupin, označenih z velikimi latinskimi črkami:

- A - zakoni in predpisi
- B - uradne in personalne zadeve
- C - vojaške zadeve
- D - cerkvene zadeve in šolske zadeve
- E - zdravstvene zadeve, pomoč revnim, dobrodelne ustanove
- F - kmetijstvo, rudarstvo, gozdarstvo, lov
- G - trgovina in obrt
- H - ceste, stavbe
- I - policijske zadeve
- L - občinske zadeve
- M - davčne, finančne zadeve
- N - razno

Po letu 1858¹⁸ je marsikateri okrajni urad

vlahe v Ljubljani, Arhivi III/1-2, Ljubljana 1980;

Aleksandra Serše, Deželna vlada v Ljubljani 1861-1918, v: Arhivski pupisi in inventarji Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1997;

Deželna vlada v Ljubljani - kartoteka izdelana okoli leta 1970.

¹⁶ Primerjaj Registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem in Popis Deželne vlade v Ljubljani 1861-1918.

¹⁷ Jože Žontar, Razvoj sistemov..., str. 36;

"Uradna instrukcija za mešane in upravne okrajne urade ter urade sodnih stolov, ki je bila izdana z uredbo ministrov za notranje zadeve in sodstvo z dne 17. 3. 1855, z veljavnostjo za vse krovovine z izjemo Lombardsko-beneškega kraljestva in Vojne krajine, je prepisala njihovo notranjo ureditev ter opravični red." (RGB 1855/XV-52);

Vida Berkopec, Ivanka Zajec-Cizelj, Hedvika Zilve, Okrajni uradi 1854-1868, v: Inventarji 2, Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1993, str. 7;

"Okrajni uradi so v Habsburški monarhiji delovali v petdesetih in šestdesetih letih preteklega stoletja, od leta 1854 do 1868. Poleg upravnih so imeli kompetence tudi na področju civilnega in kazenskega sodstva. Okrajni uradi so predstavljali preoblikovano obliko v prizadevanjih države za zmanjšanje stroškov administracije. Ukiniti so jih leta 1868. Z obnovitvijo okrajnih glavarstev so dokončno ločili upravo in sodstvo."

¹⁸ Jože Žontar, Razvoj sistemov..., str. 38;

"Z dovoljenjem deželnega urada so mogli, posebno pri manjših okrajnih uradih, ali kjer je bilo to utemeljeno, odlagati spise le po številčnem redu vlog ob upštevanju povezave v

¹³ Registraturs-Plan für die Statthaltereii und die Bezirks-hauptmannschaften in Krain, Laibach 1851;

Registraturni načrt za namestništvo in okrajna glavarstva na Kranjskem, za objavo pripravila in prevedla Olga Prvk, Ljubljana 1996.

¹⁴ Jože Žontar, Arhivi XVI/1-2, Ljubljana 1993, str. 36-37.

¹⁵ Jože Žontar, enako kot zgoraj, str. 36;

Peter Ribnikar, Arhivsko gradivo Namestništva in Deželne

opustil prejšnji način odlaganja po snovi in je prešel na način ureditve, ki mu ga je dovoljeval predpis notranjega ministrstva iz leta 1858, po katerem je bilo mogoče odlagati spise tudi po kronološkem redu oziroma po delovodniških številkah.

Pri višjih upravnih in avtonomnih organih so bili torej uveljavljeni nekateri registraturni načrti, medtem ko so lokalni upravni in avtonomni organi z gradivom postopali zelo različno.¹⁹

Deželni odbor za Kranjsko je spise prav tako odlagal in arhiviral po snovi,²⁰ podobno kot upravni organi na deželni in lokalni ravni. Vendar se odbor ni držal navodil, ki jih je namestništvo izdalo leta 1851 o pisarniškem poslovanju, ampak je leta 1861, ko je prevzel stanovsko gradivo, prevzel tudi registraturni plan, ki so ga stanovi uporabljali že od leta 1820.²¹ Ti so pri svojem poslovanju s spisi uporabljali deset vsebinskih skupin ali po stari terminologiji registraturnih fasciklov, medtem ko je deželni odbor zaradi obsežnejšega poslovanja na področju deželne avtonomije uvedel še tri glavne vsebinske skupine - združene zadeve ali registraturne fascikle - tako je obsegal 13 glavnih vsebinskih skupin, označenih z rimskimi številkami / Deželna vlada v Ljubljani je označevala svoje vsebinske sklope z arabskimi številkami:²²

- I - deželni zbor
- II - personalne in pisarniške zadeve
- III - ustanove in patronati
- IV - stanovski sklad in stanovsko posloplje
- V - deželni sklad
- VI - sklad za bolnišnico
- VII - zemljiškoodvezni sklad
- VIII - prisilna delavnica
- IX - deželna kultura
- X - splošne deželne zadeve
- XI - občinske zadeve
- XII - normalije, zakoni, odredbe, knjižnica

okvirni posameznih zadev, zaradi česar niso bili potrebni registraturni oddelki po snovi... Notranje ministrstvo je leta 1858 prepisalo deželni oblastem, da ugotovijo zahtevkom okrajnih oblasti za prehod od odlaganja v registraturo po snovi k odlaganju po številčnem zaporedju, medtem ko naj dovolijo prehod od odlaganja po številčnem zaporedju k odlaganju po snovi le na podlagi temeljite presjve vseh okoliščin.

Opisne usmeritve so se odrazile tudi na fondih okrajnih glavarstev, ki so postopoma upustila odlaganje končanih spisov v registraturo po snovi. Na številčni osnovi so urejale svoje spise tudi občinske uprave."

19 Lilijana Vidrih-Lavrenčič, Problematika strokovne obdelave gradiva občin v obdobju Avstro-Ogrske 1850-1918, Arhivi XII/1-2, Ljubljana 1898, str. 52.

20 Posebnost tega registraturnega načrta je, da je prehajal - se je prenašal od enega deželnega avtonomnega organa na drugega, in sicer z Deželnih stanov za Kranjsko 1820-1861 na Deželni zbor in odbor za Kranjsko 1861-1918 (1922) in na Ljubljansko oblast - oblastni odbor 1922-1929.

21 Indeks deželnih stanov 1820-1841 - četrta registratura.

22 Saša Seršec, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, Arhivi XVI/1-2, Ljubljana 1993, str. 125.

XIII- miscellanea²³

Dejavnost in organizacija občin sta bili dokončno določeni z občinskim zakonom, sprejetim v letu 1862 (RGB 1862/IX). Državni občinski zakon je v 22. členu določal, da lahko dobijo deželna glavna mesta in tudi druga pomembna mesta ter zdravilišča posebne statute, če jih še niso imela. Med te so sodile mesne občine Ljubljana,²⁴ Celje²⁵ in Maribor.²⁶ Zaradi njihovega posebnega položaja in delovanja na političnem, gospodarskem in izobraževalnem področju je bilo gradivo, ki je nastajalo ob poslovanju teh občin, zaradi obsežnosti in preprostejšega poslovanja urejeno podobno kot gradivo organov na višjih stopnjah po registraturnih načrtih.

Kot je v svojem poglobljenem prispevku napisal Jože Žontar leta 1993, se vsi upravni organi na nižjih stopnjah niso držali navodil glede odlaganja spisov po snovi, saj jim je tudi notranje ministrstvo dovoljevalo odlaganje spisov po delovodniških številkah. Mednje sodi tudi mestna občina Celje, medtem ko je Mestna občina Ljubljana vedno urejala svoje gradivo po vsebinskem kriteriju. Stalen, a nesistematičen registraturni plan je uvedla že leta 1827, kmalu po uvedbi registraturnega plana pri deželnih stanovih. Ta plan, vseboval je kar 58 glavnih skupin, je bil z nekaterimi dopolnili v uporabi vse do leta 1858. Drugo obdobje, od 1858 do 1930,²⁷ pa zazna-

23 Indeks deželnih stanov 1820-1841; Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960, str. 43-47;

V računalniškem programu ARMIDA popis s historiatum ustvarjalec ter gradiva Deželnega zbora in odbora za Kranjsko 1861-1918, Ljubljana 1990.

24 60 let Mestnega arhiva Ljubljanskega, s sodelovanjem kolektiva ustanove sestavil dr. Sergij Vilfan, Publikacije Mestnega arhiva Ljubljanskega, Ljubljana 1959.

25 Hedvika Zilove, Mestna občina Celje I. del (1850-1918), Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 4, Celje 1994;

Metka Bukovec, Mestna občina Celje II. del (1919-1941), Publikacije Zgodovinskega arhiva v Celju, Inventarji 4, Celje 1993.

26 Antka Leskovec, Mestna občina Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 4, Maribor 1991.

27 Marjan Drnovšek, Prikaz gradiva mestne občine Ljubljanske za registraturno obdobje 1898-1930 na primeru leta 1901, Arhivi III/1-2, Ljubljana 1979, str. 59-64;

"Mestna občina Ljubljanska je bila statutarna občina od leta 1850, kar je pomenilo, da je imela lasten statut, da je bila izvzeta iz splošne deželne zakonodaje za občine in da je bila glede delokroga, poverjenega od države, podrejena direktno deželni vladi. Ta delokrog je bil širši kot pri ostalih občinah, ker je upravljala tudi naloge okrajnega glavarstva. Glede nalog s področja občinske samouprave je bila potrjena deželnemu zboru in deželnemu odboru."

"V letu 1898 sta bila skupaj z opravičnim redom sprejeta navodila za mestno registraturo in registraturni načrt. Ta registraturni načrt je z delnimi popravki, ki so nastali leta 1900 na podlagi registraturnih načrtov raznih avtonomnih avstrijskih mest, ostal v veljavi do leta 1930."

muje uporaba sistematičnega registraturnega plana. Bil je zelo podrobno izdelan in je določal 21 glavnih smiselnih skupin po strokah, označenih z rimskimi številkami:

- I - cesar, cesarski dvor, državna ustava, državne pogodbe, najvišja odlikovanja
- II - državna uprava, razglaševanje zakonov, državljanstvo
- III - deželno zastopstvo, deželni odbor, državni zbor
- IV - okrajno zastopstvo
- V - občinsko zastopstvo
- VI - statistične novice (ljudsko štetje, popis ljudstva, trgovina)
- VII - policijske zadeve
- VIII - orožniške zadeve
- IX - poselske, pomožniške in vajenske zadeve ter dotični predpisi
- X - društvene zadeve
- XI - zdravstvene zadeve
- XII - ubožne in dobrodelne zadeve
- XIII - ustanove
- XIV - vojaške zadeve
- XV - trgovina, obrt, tovarne, letni živinski in tedenski sejmi, pošta, železnice in privilegijske zadeve
- XVI - stavbne zadeve, prometni pripomočki, brodarstvo, parniki
- XVII - osuševanje močvirja, obdelovanje zemlje
- XVIII - duhovniške in cerkvene zadeve
- XIX - šolske zadeve
- XX - davčne, katastrske, pristojbinske in druge državne davščine, zemljiškoodvezne, državno posojilo in finančne zadeve
- XXI - sodnijske in druge zadeve²⁸

Posobne zadeve večjega obsega, kot na primer gradbene zadeve, pa so vlagali v tako imenovane "specialne fascikle".²⁹

Večji del arhivskega gradiva manjših občin je žal ohranjen le fragmentarno. Vzroki za slabo ohranjenost tovrstnega gradiva so zelo različni, osredotočili se bomo le na način odlaganja tega gradiva, saj poznavanje le-tega lahko arhivistu pomaga pri njegovi ureditvi. Sicer pa nam tudi zakonski akti iz obravnavane dobe kažejo, da so takratne občine imele določen delokrog in z njim seveda tudi neka okvirna določila za poslovanje s spisi in njihovo odlaganje.³⁰

uprava: volitve, občinski zbor - seje in zapisniki, delo odbora;

finançe: občinsko premoženje;

gradbene zadeve: mednje so sodile predvsem občinske ceste, vodne regulacije in osuševanje, vodovod, vodnjaki, mostovi, jezovi, elek-

trika, stanovanjske zadeve, regulacijska dela; **sejmi, Irgi:** z njimi v povezavi nadzor uteži in mer ter kakovosti prodanega blaga;

zdravstvene in socialne zadeve (dobrodelne ustanove): "skrb za zdravje svoje občine", nalezljive bolezni - epidemije, razkuževanje, cepljenje; nekatere občine so imele bolnišnice;

skrb za reveže;

skrb za posle in delavce;

šolstvo in kultura: meščanske šole, ljudske ali kake druge srednje šole;

policijske zadeve: zdravstvena, npravstvena, poljska policija, varnost oseb in imetja, požarna varnost itd.;

društva in organizacije: gasilna in reševalna društva, športni klubi in druga društva;³¹

vojaščina: nabori.

Ljudmila Bezljaj - Krevel v Arhivih leta 1979 v svojem članku "Upravna ureditev Primorske s posebnim ozirom na občine v letih 1814 do 1940" spregovori o navodilu notranjega ministrstva iz leta 1897 o vodenju protokola in arhiva v občinskih uradih.³² "Že prvega marca 1897 je ministertvo za notranje zadeve izdalo navodilo za vodenje protokola in arhiva v občinskih uradih. Vsak spis, ki je prispel ali je bil odposlan, je bilo treba vpisati v delovodnik in ga uvrstiti v eno izmed petnajstih kategorij:

- uprava
- dobrodelne ustanove in dobrodelnost
- občinska policija-higiena
- javno zdravstvo
- finance
- oblast in uprava
- pomilostitve, pravosodje, bogoslužje
- nabori in vojaščina
- šolstvo
- javna dela
- kmetijstvo, industrija, trgovina in delo
- civilna stanja, ljudsko štetje, statistika
- različne zadeve

Števila kategorij ni bilo mogoče manjšati niti snovno spreminjati, pač pa je bilo mogoče po potrebi uvajati nove. Kategorije so se delile na razrede. Število teh je bilo neomejeno, glede na količino zaved v vsaki kategoriji. Predpisana razpredelnica razredov v kategorijah je rabila le kot temeljna norma."

Pri urejanju gradiva občin³³ si pomagamo na

³¹ Glej opombo št. 8.

³² Ljilja Bezljaj, Upravna ureditev Primorske s posebnim ozirom na občine v letih 1814-1940, Arhivi III/1-2, Ljubljana 1979, str. 37-41;

Vanja Bezek, Strokovna obdelava arhivskega gradiva (Razvoj sistemov urejanja dokumentarnega gradiva, urejanje in popisovanje arhivskega gradiva v arhivih) - italijanski sistemi 1920-1945, Arhivi XVI/1-2, Ljubljana 1993, str. 59-71.

³³ Kot ngotavlja v svojem prispevku Lilijana Vidrih-Lavrenčič v Arhivih XII/1-2, iz leta 1989 na strani 53, so pravzaprav upravni oziroma avtonomni organi na ravni okraja in dežele v omenjenem času imeli dokaj natušne registraturne načrte, a jih ni mogoče uporabiti pri popisu občinskih arhivov, kajti

²⁸ 60 let Mestnega arhiva, str. 104-119.

Opravitni red Mestnega magistrata ljubljanskega, ki je bil sprejel na seji občinskega sveta 18. oktobra 1898, Ljubljana 1898.

²⁹ Podobno pri mestni občini Celje (inventar 4).

³⁰ RGB 1862/18; LGB/2 - predvsem četrto poglavje, prvi odstavek, člani 27-29.

več načinov: če je gradivo ohranjeno le fragmentarno, ga razvrstimo kronološko, če pa je gradiva več, ga skušamo urediti po vsebini. Zgledujemo se lahko po prvotni ureditvi, po zakonskih aktih, ki urejajo delokrog občin, ali po registraturnem planu, ki ga je uporabljala kakšna večja občina, alternativa pa je tudi leta 1880 objavljeno navodilo slovenskim županom Antona Globočnika.³⁴

Ob sklepu lahko ugotovimo, da je večina upravnih in avtonomnih organov v drugi polovici 19. stoletja uporabljala vsebinski kriterij za odlaganje spisov. V ta namen so imeli registraturne načrte, ki pa so se med seboj razlikovali, kar je prav gotovo izviralo z različnega področja dela posameznega organa. Te načrte upravnih in avtonomnih organov je treba razločevati in to pri urejanju gradiva upoštevati, prav tako pa je treba dobro poznati obravnavano dobo z vsemi njenimi političnimi, družbenimi in ekonomskimi spremembami. Končno ne gre prezreti pomembnosti zakonskih aktov, ki so urejali tako upravno kot tudi avtonomno ureditev države.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ART DER ABLAGE VON SCHRIFTSTÜCKEN BEI VERWALTUNGS- UND AUTONOMEN BEHÖRDEN AUF LANDES- UND LOCALEBENE IN DER ZWEITEN HALFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Für den behandelten Zeitraum ist gerade die Ablage von Schriftstücken nach dem Registraturplan charakteristisch. Dabei handelte es sich um ein besonderes Klassifikationssystem, nach welchem Schriftstücke nach inhaltlichen Kriterien archiviert wurden. Der Klassifikations- bzw. der Registraturplan umfaßte eine unterschiedliche Zahl von Sachgruppen (Abteilungen), sogenannten Registraturfaszikeln. Im Rahmen eines Registraturfaszikels wurde eine detaillierte Aufgliederung in Untergruppen (Unterabteilungen) nach inhaltlichem Prinzip vorgenommen. Schriftstücke wurden demnach bereits in der Registratur abgelegt und archiviert, und zwar nach vorgeschriebenem Plan, nach inhaltlichen Kriterien. Die Registraturperiode umfaßte bei Sachgruppen ein Jahr. Beim einzelnen Betreff wurden Schriftstücke innerhalb eines Jahres nach Geschäftsnummern abgelegt. Dieses Kanzleiverfahren wurde bei einzelnen Verwaltungs- und autonomen Behörden bereits früher angewandt, endgültig herausgebildet und durchgesetzt aber gerade in dem Zeitabschnitt nach 1850.

SUMMARY

THE METHODS OF FILING BY THE PROVINCIAL AND LOCAL ADMINISTRATIONAL AND AUTONOMOUS AGENCIES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

The article deals with the professional record management - the methods of filing by the provincial and local administrative and autonomous agencies in the second half of the 19th century.

The period is characterised by record filing under a registration plan. They represented a particular classification system, where the files were registered by their contents. The classification system i.e. the registration plan included different number of main content groups, which are called registration files. These registration files were divided into sub-groups, which contained the records with the same contents. The records were thus filed and arranged already in the registration office by a certain plan, by their contents. These records were then arranged by years, and were further kept under specific numbers. The method was used by certain administrative and autonomous agencies already earlier, but was established and formulated after 1850.

občina je bila najnižji upravni in avtonomni organ, in sicer je v povezavi z okrajnim glavarstvi opravljala državne, prek deželnega zbora pa avtonomne naloge. Tako po mnenju Lilijane Vidrih-Lavrenčič ostane le možnost, da pri urejanju arhivskega gradiva občinskih fondov vzamemo za osnovo registraturni načrt neke večje občine. Avtorica tudi razmišlja o smotnosti urejanja pri snovi fragmentarno ohranjenih fondov - zanje bi bilo primerno kronološko, za obsežnejše (bolj ohranjene) fonde pa vsebinsko razvrščanje.

³⁴ Antun Globočnik, Nauk slovenskim županom, kako jim je delati, kako opravljajo domačega in izročnega področja dolžnosti (na slovenski jezik preložil Fr. Levstik), Ljubljana 1880, str. 111-12, 17.